Patentu īpašuma ģenēze un attīstības perspektīvas

Andris Šķesters

*Rīgas Stradiņa universitāte, Doktorantūras nodaļa,
Doktora studiju programma "Juridiskās zinātnes", Latvija*

Andris.Skesters@rsu.lv

Kopsavilkums

Rakstā "Patentu īpašuma ģenēze un attīstības perspektīvas" ir sniegts ieskats patentu īpašuma izveidē un vēsturiskajā attīstībā, kā arī akcentētas mūsdienu attīstības tendences patentu īpašuma jomā.

Ir sistematizēti patentu īpašuma attīstības vēsturiskie posmi, kā arī akcentēti apstākļi, kas mainījuši patenta īpašuma izpratni.

Rakstā analizēta patentu īpašuma aizsardzības sistēmu izveide un to īpatnības, kā arī kolīziju risinājumi patentu īpašuma jomā, kas rodas, ja viena valsts ir uzņēmusies saistības vairākos starptautiskos līgumos. Akcentēta arī morāles un ētikas normu nozīme patenta īpašuma jomā, kā arī ar piemēriem no tiesu prakses pārliecinoši parādīta morāles un ētikas normu nozīme patenta īpašuma atzīšanā.

Atslēgvārdi: ētika, īpašums, patents, tiesību unifikācija.

Ievads

Rakstā ir sniegts ieskats patentu īpašuma ģenēzē un mūsdienu attīstības tendencēs patentu īpašuma jomā, sistematizēti patentu īpašuma vēsturiskās attīstības posmi, kā arī analizēti apstākļi, kas veicinājuši patenta īpašuma izpratnes attīstību noteiktos laika posmos.

Ņemot vērā patentu īpašuma saikni ar konkrētu teritoriju, rakstā ir analizēta arī patentu aizsardzības sistēmu izveide, kas ir būtiski ietekmējusi patenta īpašuma izpratni un veicinājusi patentu īpašuma tiesiskā regulējuma unifikāciju un harmonizāciju, kā arī sniegts ieskats vairāku patentu īpašuma tiesību aizsardzības sistēmu – Eiropas patentu tiesību sistēmas – Eiropas Savienības patentu tiesību sistēmas – Pasaules Tirdzniecības organizācijas patentu tiesību sistēmas – izveidē.

Vairāku patentu aizsardzības sistēmu izveide ir radījusi kolīzijas patentu īpašuma aizsardzības jomā. Turklāt mūsdienu aktualitātes patentu īpašuma jomā ir saistāmas ne tikai ar patenta īpašuma teritoriālajiem aspektiem, bet arī ar morāles un ētikas apsvērumiem, kas sniedz pamatojumu patenta īpašuma pastāvēšanai. Vienas valsts saistības vairāku starptautisko konvenciju ietvaros un vienas valsts dalība vairākās starptautiskajās organizācijās rada nepieciešamību risināt radušās kolīzijas ne tikai patentu īpašuma teritoriālajā aspektā, bet arī izvirza jautājumus, vai noteiktu izgudrojumu izmantošana vispār ir pieļaujama.

Pētniecības metodes: vēsturiskā pētniecības metode ir izmantota, lai parādītu patenta īpašuma izpratnes attīstību laika gaitā; salīdzinošā pētniecības metode – lai parādītu atšķirības dažādās patentu aizsardzības sistēmās. Ar indukcijas palīdzību ir izdarīti secinājumi par patentu aizsardzības sistēmas pilnveidi, ņemot vērā tiesu praksi un tiesību doktrīnā paustās atziņas. Dedukcija izmantota, lai izdarītu secinājumus par patentu īpašumtiesību regulējuma pilnveidi, ņemot vērā pārmaiņas sociāli ekonomiskajos apstākļos.

Svarīgākās atziņas teorijā un praksē

Patentu īpašuma izcelsme

Romiešu civiltiesībās nebija intelektuālā īpašuma jēdziena un arī patentu īpašuma jēdziena. Atbilstoši romiešu īpašuma tiesību regulējumam tikai viena persona varēja būt lietas īpašnieks, un īpašniekam bija ekskluzīvas tiesības, t. i., tiesības atvairīt visus citus īpašuma pretendētus un pat iznīcināt savu lietu, nerēķinoties ar citām personām un sabiedrības interesēm [1, 103–104]. Jaunrades rezultāts antīkajā pasaulē netika uzskatīts par īpašumtiesību objektu, un tam tika piešķirta sakrāla nozīme.

Atbilstoši juridiskajā doktrīnā norādītajam patentu tiesību, tajā skaitā arī patentu īpašuma, likumiskas aizsardzības pirmsākumus saistāms ar 1474. gada Venēcijas Republikas Statūtiem par rūpnieciskajiem izgudrojumiem. Šā tiesību akta nozīmība ir saistāma ar to, ka tas ir uzskatāms par pirmo normatīvo aktu, pamatojoties uz kuru piešķirts patents. Atbilstīgi iepriekš pastāvošajai praksei patenti tika piešķirti kā atsevišķi piešķirumi un bija saistāmi nevis ar normatīvo regulējumu, bet ar amatpersonu varas īstenošanu. Turklāt Venēcijas Republikas Statūti par rūpnieciskajiem izgudrojumiem paredz tādu patentu īpašuma elementus, kas ir pamatā arī mūsdienu patentu īpašuma tiesībām, piemēram, (a) terminēts (desmit gadi) izgudrojuma monopolstāvoklis patenta īpašniekam; (b) tiesības vērsties tiesā par patenta aizskārumu; (c) tiesības nodot no patenta izrietošās tiesības trešajām personām [2, 9–13].

Rūpnieciskā revolūcija radīja jaunu sociālekonomisko situāciju, kas bija priekšnoteikums arī patenta īpašuma regulējuma pilnveidei. Lielbritānijas 1852. gada Patentu likums akcentēja patentu tiesības kā rūpniecisko īpašumu.

Pamatatziņa, kas izkristalizējās patentu īpašuma regulējuma pilnveidē šajā posmā, ir tāda, ka izgudrojums ir jānošķir no atklājuma, jo izgudrojums ir jaunrades process, savukārt atklājums saistāms ar jau pastāvošā atklāšanu.

Atklājums noskaidro kaut ko tādu, kas jau dabā eksistē, proti, parādības, to īpašības un cēloņus. Izgudrojums turpretī ir šādu zināšanu izmantošana, lai apmierinātu sociālu vajadzību [5, 78]. Rūpnieciskās revolūcijas rezultātā monopoltiesības uz izgudrojumu vistiešākajā veidā tika saistītas ne tikai ar izgudrojumu kā tādu, bet arī ar iespēju to rūpnieciski izmantot. Līdz ar to juridiskajā doktrīnā ir pausts viedoklis, ka mūsdienīgas patentu sistēmas izveidošana ir datējama ar 1852. gadu, kad iznāca pirmais patentu likums Lielbritānijā [5, 76]. Šādas paradigmas, kas uzsvēra patenta rūpnieciskās izmantošanas nozīmi un sekmēja patenta īpašuma atzīšanu, noteica arī tas, ka attīstījās ekonomiskie sakari starp valstīm rūpniecības jomā un nozīmīgāka kļuva arī citās valstīs esošo tiesību aizsardzība. Sākotnējā posmā citu valstu patentu tiesību neievērošana deva iespēju izmantot citās valstīs radītus izgudrojumus un nemaksāt patentmaksu.

Pamatatziņas, kas saistītas ar patentu īpašumu un industriālās revolūcijas radītajām paradigmām, nostiprinātas 1883. gada 20. marta Parīzes Konvencijā par rūpnieciskā īpašuma aizsardzību [14]. Parīzes Konvencija par rūpnieciskā īpašuma aizsardzību ir uzskatāma par pirmo nozīmīgo dokumentu, kas sniedza ieguldījumu patentu īpašuma unifikācijā.

Eiropas Patentu konvencijas radītā patentu īpašuma aizsardzības sistēma

Būtisks posms patentu īpašuma tiesību unifikācijā ir saistāms ar 1973. gada 5. oktobra Konvencijas par Eiropas patentu piešķiršanu (Eiropas Patentu konvencija) pieņemšanu [15].

Eiropas Patentu konvencija nostiprināja vienotu pieeju patentu īpašuma izpratnē Eiropas reģionā. Tajā pašā laikā ir jāuzsver, ka šādas sistēmas izveides pamatā ir valstu brīvprātīga pievienošanās Eiropas Patentu konvencijai, turklāt attiecībā uz Eiropas patentu pastāv izvēles tiesības: var lūgt Eiropas patentu piešķirt attiecībā uz vienu vai vairākām dalībvalstīm. Patenta iedzīvināšanai konkrētas valsts teritorijā ir nepieciešama arī konvencijas dalībvalsts rīcība. Šobrīd Eiropas Patentu konvencijas dalībvalstis ir visas 28 Eiropas Savienības dalībvalstis, kā arī Eiropas Brīvās tirdzniecības līguma asociācijas dalībvalstis un deviņas Eiropas valstis, kas nav ne Eiropas Savienības, ne Eiropas Brīvās tirdzniecības līguma asociācijas dalībvalstis.

Tomēr Eiropas Savienība nav Patentu konvencijas dalībniece. Ar Eiropas Patentu konvenciju ir nodibināta Eiropas Patentu organizācija, kurai ir juridiskās personas statuss un kuras uzdevums ir piešķirt Eiropas patentu. Eiropas Patentu konvencijā ir iekļauta arī patentu materiālās tiesības, nosakot priekšnoteikumus patenta īpašuma iegūšanai. Konstitutīvais pamats patenta īpašuma iegūšanai ir saistīts ar izgudrojuma rūpniecisko izmantošanu, novitāti un izgudrojuma līmeni, kā arī ar patenta reģistrāciju.

Eiropas Patentu konvencijā uzskaitīti objekti, kas nav uzskatāmi par izgudrojumiem un tādējādi nav arī patentu īpašuma objekti. Proti, par izgudrojumiem neuzskata: (a) atklājumus, zinātniskās teorijas un matemātikas metodes; (b) estētiskus risinājumus (dizaina paraugus); (c) intelektuālu darbu veikšanas, komercdarbības realizēšanas vai spēļu spēlēšanas shēmas, noteikumus un paņēmienus, kā arī datorprogrammas; (d) informācijas sniegšanas paņēmienus.

Cilvēka vai dzīvnieku terapeitiskās vai ķirurģiskās ārstēšanas un diagnostikas metodes, kas tiek veiktas ar cilvēka vai dzīvnieku ķermeni, neuzskata par izgudrojumiem, kurus var rūpnieciski izmantot. Šo noteikumu neattiecinā uz produktiem, arī uz vielām vai vielu kompozīcijām, kuras izmanto šajās metodēs.

Eiropas Patentu konvencijā ir noteikti arī izņēmumi no patentu aizsardzības, proti, Eiropas patentu nepiešķir: (a) izgudrojumiem, kuru publiskošana vai izmantošana ir pretrunā ar sabiedrisko kārtību vai morāli (*ordre public*), taču šādu lēmumu nedrīkst pieņemt, pamatojoties tikai uz faktu, ka šāda izmantošana ir aizliegta ar likumu vai administratīvo aktu dažās vai visās dalībvalstīs; (b) augu vai dzīvnieku šķirņu vai bioloģiskiem augu un dzīvnieku šķirņu iegūšanas paņēmieniem.

Lai arī Eiropas Patentu konvencijai ir pievienojušās gan Eiropas Savienības dalībvalstis un Eiropas Brīvās tirdzniecības asociācijas dalībvalstis, pati Eiropas Savienība kā juridiska persona nav Eiropas Patentu konvencijas dalībvalsts, un Eiropas Patentu konvencija nespēj atrisināt jautājumus, kas saistīti ar patenta īpašnieka izņēmuma tiesībām un Eiropas Savienības kopējo tirgu.

Eiropas Savienības patentu īpašuma aizsardzības sistēma

Patentu īpašums sākotnēji ir atstāts nacionālo dalībvalstu ziņā [3, 276]. Atbilstīgi Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 295. pantā noteiktajam šis līgums nekādā veidā neietekmē dalībvalstu īpašuma tiesību sistēmas [6]. Tajā pašā laikā intelektuālā īpašuma tiesību ekskluzivitātei ir neapstrīdams iespaids uz preču un pakalpojumu brīvu apriti. Proti, patenta īpašnieks var liegt importēt precī vai pakalpojumu, ko aizsargā viņam piederošās intelektuālā īpašuma tiesības, tikai tāpēc, ka šī persona nevēlas šādu preču laišanu tirgū kādā teritorijā. Patenta īpašnieks var izmantot patenta tiesību spēkā esamību noteiktā teritorijā, lai sadalītu tirgu [4, 172].

Lai atrisinātu patentu īpašuma un brīvas preču kustības kolīziju, Eiropas Kopienas Tiesa, pirmkārt, nošķīra patentu īpašuma tiesības no patentu īpašuma tiesību izmantošanas un, otrkārt, definēja “tiesību izsmelšanas principu”.

Lietā *Parke, Davis v. Probel* [19] Eiropas Kopienas Tiesa norādīja, ka pats fakts, ka kādam pieder intelektuālā īpašuma tiesības, nebūt nenozīmē, ka tas ir pretrunā ar Eiropas Kopienas dibināšanas līguma noteikumiem. Intelektuālā īpašuma izmantošanu neatbilstošā veidā var uzskatīt par Eiropas Kopienas tiesību normu pārkāpumu. Turklāt neatbilstošā tiesību izlietošana ir saistāma ar Eiropas Kopienas dibināšanas līguma

81. pantā minētajām darbībām [10], proti, saskaņotu darbību veikšana, kas var iespaidot tirdzniecību starp dalībvalstīm un kuru mērķis vai sekas ir nepieļaut, ierobežot vai izkropļot konkurenci.

Darbības, kas ierobežo vai izkropļo konkurenci:

- 1) tieša vai netieša iepirkuma vai pārdošanas cenas noteikšana;
- 2) tirgus, tehnikas attīstības vai investīciju ierobežošanas vai ražošanas kontrole;
- 3) tirgus vai piegādes avotu sadalīšana;
- 4) līdzvērtīgos darījumos ar dažādiem tirdzniecības partneriem atšķirīgu noteikumu piemērošana, tādējādi radot tiem neizdevīgus konkurences apstākļus;
- 5) slēdzot līgumus, prasību izvirzīšana, lai otra puse uzņemtos papildu saistības, kuras pēc savas būtības vai saskaņā ar nozares praksi nekādi nav saistītas ar attiecīgo līguma priekšmetu.

Ekskluzīva izgudrojuma tiesību izmantošana nav vienīgais veids, kā iespējams kontrolēt izgudrojuma tirgu. To var nodrošināt ar produkta ieviešanu agrāk par konkurentiem, ar ražotāja labo slavu, ar ražotāja atpazīstamību (preču zīme, reklāma u. tml.) [2, 37]. Tomēr jāatzīst, ka ekskluzīvo tiesību izmantošana noteiktā teritorijā neizbēgami radītu pretrunas ar kopējā Eiropas Savienības tirgus ideju un apdraudētu tā darbību.

Lietā *Centrafarm BV end Adriaan de Peijper v. Sterling Drug Inc.* [20] patenta īpašuma esamība ir attaisnota ar to, ka izgudrotājam ir jāgūst atlīdzība par savām radošajām pūlēm. Patenta īpašuma saturs, Eiropas Kopienų Tiesas ieskatā, aptver patenta īpašnieka tiesības ekskluzīvi: (a) lietot izgudrojumu, izmantojot to tiešā veidā vai piešķirot licences trešajām personām; (b) ražot rūpniecisku produkciju, (c) pirmo reizi laist rūpniecisko produkciju apgrozībā; (d) protestēt pret iepriekš minēto tiesību pārkāpumu. Šajā spriedumā Eiropas Kopienų Tiesa ir formulējusi piekrišanas doktrīnu, proti, izdarījusi secinājumu, ka, sākotnēji izvietojot preci Eiropas Kopienas kopējā tirgū vienā dalībvalstī, patenta īpašnieks ir devis piekrišanu preces izvietojumam kopējā tirgū. Tādējādi, izvietojot preci, kas ir aizsargāta ar patentu vienā dalībvalstī, patenta īpašnieks ir izsmēlis savas ekskluzīvās tiesības aizliegt preces izvietot citur kopējā tirgū.

Formulējot “tiesību izsmelšanas principu”, Eiropas Kopienų Tiesa intelektuālā īpašuma tiesību un brīvas preču kustības kolīziju ir atrisinājusi par labu brīvai preču kustībai Eiropas Savienībā. Tiesību izsmelšanas princips nav absolūts, jo, lai uz to atsauktos, ir nepieciešams konstatēt, ka patenta īpašnieks vai tā pilnvarota persona ir devusi sākotnējo piekrišanu produkta izvietojumam tirgū, turklāt tas neattiecas uz trešajām valstīm.

Diskutabls ir jautājums par atļaujas sniegšanu kā gribas izpausmi vai juridisku fikciju. Eiropas Kopienų Tiesa ir devusi priekšroku juridiskai fikcijai, kas rezultējas tajā, ka patenta īpašnieks nevar norādīt, ka atļauju produkta izvietojumam tirgū ir devis tikai vienā Eiropas Savienības dalībvalstī un nav devis piekrišanu izgudrojuma, kas aizsargāts ar patentu, izvietojumam Eiropas Savienības kopējā tirgū.

Kā konkurenci ierobežojošu noteikumu Eiropas Savienības tiesa ir atzinusi tāda noteikuma iekļaušanu licences līgumos, kas nosaka, ka licenciāts (licences saņēmējs) neapstrīdēs licenciāra (licences devēja) tiesības uz patentu, kā arī neveiks ieguldījumus izpētē,

lai rastu jaunus risinājumus, kas ļautu neizmantojot patentēto izgudrojumu. Šāda pieeja sākotnēji tika nostiprināta judikatūrā lietā *Windsurfing International INC. v. Commission* [21] un vēlāk arī normatīvi Regulā Nr. 2349/84 [7].

Patentu īpašuma un Eiropas Savienības iekšējā tirgus brīvas preču kustības kolīzija pastiprināja nepieciešamību pēc patentu īpašuma tiesiskā regulējuma unifikācijas un harmonizācijas.

Eiropas Savienībā mēģinājums unificēt un harmonizēt patentu īpašuma tiesisko regulējumu ir saistāms ar 1975. gada Konvenciju par Kopienas patentu [16].

Tajā pašā laikā ir jāuzsver, ka Konvencija par Kopienas patentu netika ratificēta pilnā apmērā; Eiropas Komisija 1997. gadā atzina, ka konvencijas īstenošanā nav sasniegts progress, un sāka apsvērt iespēju izdot regulu, pamatojoties uz Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 308. pantu [3, 288].

Atbilstoši Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 308. pantam, ja izrādās, ka Kopienai, lai sasniegtu kādu tās mērķi kopējā tirgus darbībā, jārikojas, bet šis līgums nepiešķir vajadzīgās pilnvaras, Padome pēc Komisijas priekšlikuma, apspriedusies ar Eiropas Parlamentu, ar vienprātīgu lēmumu veic attiecīgus pasākumus.

Attiecīgo pasākumu rezultāts:

- 1) Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 17. decembra Regulas Nr. 1257/2012 pieņemšana, ar ko īsteno ciešāku sadarbību attiecībā uz vienotas patentaizsardzības izveidi [9];
- 2) Eiropas Parlamenta 2012. gada 17. decembra Regulas Nr. 1260/2012 pieņemšana, ar ko īsteno ciešāku sadarbību attiecībā uz vienotas patentaizsardzības izveidi, ciktāl tas attiecas uz piemērojamo tulkošanas kārtību [12];
- 3) Vienotas patentu tiesas izveides nolīguma izstrāde un šā nolīguma ratifikācija [13].

Vienotā spēka Eiropas patentam ir šādas būtiskākās atšķirības no Eiropas vienotā patenta, kas ieviests ar Eiropas Patentu konvenciju:

- 1) vienotā spēka Eiropas patentu centralizēti piešķir Eiropas patentu iestāde, un patenta spēkā esamība nav saistāma ar nepieciešamību to apstiprināt katrā dalībvalstī;
- 2) dalībvalstis, kurās būs ieviests vienotā spēka Eiropas patents, būs nodevušas kompetenci tiesvedībā patentu strīdos vienotajai un specializētajai patentu tiesai. Vienotā spēka Eiropas patenta ieviešana ir saistīta ar Vienotās patentu tiesas nolīguma ratifikāciju. Tādā veidā iecerēts novērst arī paralēlos tiesvedības procesus patentu strīdos vairākās dalībvalstīs. Paralēlas tiesvedības nepieļaušana novērs arī iespēju pieņemt atšķirīgus lēmumus par vienu un to pašu patentu strīdu;
- 3) vienotā spēka Eiropas patenta ieviešana iezīmē arī pāreju uz elektronisku dokumentu apriti un automatizētu patentu pieteikumu dokumentācijas tulkošanu.

Vienotā spēka Eiropas patenta ieviešana vistiesīgākajā veidā ir saistīta ar Vienotās patentu tiesas nolīguma ratifikāciju. Šobrīd 26 Eiropas Savienības dalībvalstis ir ratificējušas Vienotās patentu tiesas nolīgumu. Spānija un Horvātija nav Vienotās patentu tiesas nolīguma dalībnieces. Eiropas Savienības Tiesas lēmumi būs saistoši arī Vienotajai patentu tiesai, tādējādi nodrošinot Eiropas Savienības tiesību pārākuma principa iedzīvināšanu.

Pasaules Tirdzniecības organizācijas patentu īpašuma aizsardzības sistēma

Eiropas Savienība ir Marakešas līguma par Pasaules Tirdzniecības organizācijas izveidošanu dalībniiece, tāpēc no Marakešas līguma izrietošās saistības ir saistošas arī Eiropas Savienībai kā juridiskai personai. Šī ir būtiska atšķirība no situācijas ar Eiropas Patentu konvenciju, kuru ir ratificējušas Eiropas Savienības dalībvalstis, bet nav ratificējusi Eiropas Savienība kā juridiska persona.

Pasaules Tirdzniecības organizācijā Eiropas Savienība darbojas kā viena dalībvalsts, un to pārstāv Eiropas Komisija, nevis dalībvalstis [22, 3].

Līgumā par intelektuālā īpašuma tiesībām saistībā ar tirdzniecību: Marakešas līguma par Pasaules Tirdzniecības organizāciju izveidošanu 1.C pielikumā [11] ir iekļauts regulējums patentu aizsardzībai.

Atbilstoši līguma noteikumiem dalībvalstis var izslēgt no patentējamo izgudrojumu saraksta: (a) diagnostikas, terapijas un ķirurģiskās metodes cilvēku vai dzīvnieku ārstēšanai; (b) augus un dzīvniekus (ne mikroorganismus) un bioloģiskos procesus augu vai dzīvnieku producēšanai, kas nav nebioloģiski un mikrobioloģiski. Tomēr dalībvalstis nodrošina augu sugu aizsardzību ar patentu vai ar efektīvas *sui generis* sistēmas palīdzību, vai arī ar abu šo sistēmu kombināciju.

Atbilstoši līguma 28. panta noteikumiem patents dod tā īpašniekam šādas ekskluzīvas tiesības: (a) ja patenta saturs ir izstrādājums – neļaut trešajām personām bez īpašnieka piekrišanas izgatavot, lietot, piedāvāt tirdzniecībai, pārdot vai importēt šos izstrādājumus; (b) ja patenta saturs ir process – neļaut trešajām pusēm bez īpašnieka piekrišanas izmantot šo procesu, piedāvāt tirdzniecībai, pārdot vai importēt izstrādājumu, kas iegūts tieši šī procesa rezultātā. Patenta īpašniekam ir tiesības piešķirt patentu citai personai vai nodot to pēctecības kārtībā un noslēgt attiecīgus licences līgumus. Dalībvalstis var pieprasīt no patenta pieteikuma iesniedzēja informāciju par autora attiecīgajiem iesniegumiem ārvalstīs un tur piešķirtajiem patentiem.

Eiropas Savienības dalība Pasaules Tirdzniecības organizācijā ir raisījusi arī diskusijas par patentu īpašuma tvērumu un morāli ētiskajiem aspektiem patentu īpašuma piešķiršanā un iespējām patenta īpašuma tiesības izlietot. Tādējādi Eiropas Savienības Tiesai ir nācies risināt juridiskus kāzus par Līguma par intelektuālā īpašuma tiesību saistībā ar tirdzniecību saistību ievērošanu un Direktīvas 98/44/EK par izgudrojumu tiesisko aizsardzību biotehnoloģijā [8] īstenošanu.

Iepriekš minēto juridisko kāzusu cēlonis ir saistīts ar šādiem apstākļiem:

- 1) Eiropas Savienība ir Pasaules Tirdzniecības organizācijas dalībniece, un tai ir pienākums ievērot uzņemtas starptautiskās saistības;
- 2) Amerikas Savienotajās Valstīs ir atšķirīga pieeja patentspējas kritēriju izvērtēšanā:
 - a) Amerikas Savienotajās Valstīs piešķir patentus arī par tā sauktajām biznesa metodēm. Nedz kontinentālajā Eiropā, nedz arī valstīs, kur darbojas anglo-amerikāņu tiesību sistēma, izņemot Amerikas Savienotās Valstīs, biznesa metodes netiek atzītas par patentspējīgu izgudrojumu. Kontinentālajā Eiropā izgudrojums ir jauns, ja tam piemīt novitāte. Savukārt Amerikas Savienotajās Valstīs tiek izmantots “acīmredzamības kritērijs”, proti, izgudrojums nav jauns, ja tas ir acīmredzams [5, 76];
 - b) biotehnoloģisko patentu jomā, vērtējot biotehnoloģisko izgudrojumu patentspēju, ir izteikta utilitāristiska pieeja. Līdz ar to morāles un ētikas apsvērumiem ir mazāka loma patentspējas kritēriju izvērtējumā kā Rietumu tiesību loka romāņu–ģermāņu tiesību saimes valstīs.

Morāles un ētikas apsvērumus Eiropas Savienības Tiesa ir vērtējusi kontekstā ar izgudrojuma novitāti. Novitātes kritērijs Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā tiek konfrontēts arī ar ētikas un morāles apsvērumiem, piemēram, prejudiciālā nolēmuma lietā *International Stem Cell Corporation vs. Comptroller General of Patents* [18] Eiropas Savienības Tiesa ir secinājusi, ka Direktīvas 98/44 par izgudrojumu tiesisko aizsardzību biotehnoloģijā 6. panta 2. punkta c) apakšpunkts ir jāinterpretē tādējādi, ka neapaugļota cilvēka olšūna, kuras dalīšanās un tālāka attīstība ir tikusi stimulēta ar partenogēzi, nav “cilvēka embrijs” šīs tiesību normas izpratnē, ja, ņemot vērā pašreizējās medicīniski zinātniskās atziņas, tai nav piemītošā spēja attīstīties par cilvēku, kas ir jāpārbauda valsts tiesai. Saistībā ar morāles un ētikas normu noteikto redukciju novitātes izmantošanas iespējai Eiropas Savienības Tiesa ir secinājusi, ka izgudrojums nav patentējams, ja patentējamās tehniskās procedūras ieviešanai iepriekš tiek prasīta vai nu cilvēka embriju iznīcināšana, vai to izmantošana par izejmateriālu, pat ja šā procesa aprakstā nav nekādas atsaucē uz cilvēka embriju izmantošanu. Jēdziens “cilvēka embrijs” tiek piemērots totipotētām pirmšūnām no to apaugļošanas brīža, kā arī visam cilvēka ķermeņa attīstības un veidošanās procesam, kas no tā izriet. Neapaugļotas olšūnas, kurās implantēts nobriedušas cilvēka šūnas kodols vai kuras tiek dalītas vai attīstās partenogēzes ceļā, arī ietilpst cilvēka embrija jēdzienā, ciktāl šo paņēmieni rezultātā tiek iegūtas totipotētas šūnas. Šādas atziņas ir sniegtas gan ģenerāladvokāta Īva Bota (*Yves Bot*) atzinumā [23] lietā *Oliver Brüstle vs. Greenpeace* [17], gan iekļautas šā sprieduma motīvu daļā, gan, izmantojot gadījumu salīdzināšanas un tipizēšanas metodi, nostiprinātas turpmākajā Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā.

Secinājumi

1. Antīkā pasaule nepazīna intelektuālā īpašuma jēdzienu, tādējādi romiešu klasiskās tiesības nevar būt par avotu patentu īpašuma izpētē.
2. Patentu īpašuma normatīvā regulējuma rašanās ir saistāma ar 1474. gada Venēcijas Republikas Statūtiem par rūpnieciskajiem izgudrojumiem. Venēcijas Republikas Statūti par rūpnieciskajiem izgudrojumiem normatīvā veidā atzina, ka izgudrojums var būt īpašumtiesību objekts. Statūtos fiksēti patenta īpašuma pamatelementi, kas veido patenta būtību arī mūsdienās: (a) noteiktas izņēmuma tiesības izgudrotājam; (b) limitēts izņēmuma tiesību jeb patenta īpašuma laiks; (c) paredzētas iespējas nodot patentu trešajām personām – izsniegt licenci; (d) tiesības celt prasību tiesā par patenta īpašuma pārkāpumu.
3. Rūpnieciskās revolūcijas ietekmē 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā tika uzsvērtā nepieciešamība patentu izmantot rūpnieciski, kas ir neatņemams patenta īpašuma elements arī mūsdienās.
4. 20. gadsimta otrajā pusē un 21. gadsimta pirmajā pusē nozīmīgākie patentu īpašuma jautājumi ir saistāmi ar:
 - a) patentu īpašuma normatīvā regulējuma unifikāciju un harmonizāciju;
 - b) morāles un ētikas normu piemērošanu patenta īpašuma atzišanā.
5. Utilitārisma pieeja patentspējas novitātes kritērija izpildē nav absolūta. Eiropas Savienības Tiesa, pamatojoties uz morāles un ētikas apsvērumiem, ierobežo novitātes centienu izpausmes, it īpaši biotehnoloģisko patentu jomā.
6. Novitāte ir ģenerālklaudzula, kuras konkretizēšanā tiesību piemērotājam ir jāveido aksioloģiskās premisas. Aksioloģisko premisu veidošana ir tiesību piemērotāja pienākums, lai konkrētajā lietā nolēmums būtu leģitīms. Ētiskos un morālos apsvērumus Eiropas Savienības Tiesa un Eiropas Patentu valde izmanto, lai tehnisku un funkcionālu novitāti reducētu, tādējādi novitātes jēdzienu padarot nevis par fakta, bet tiesību jautājumu.
7. Lai nodrošinātu Eiropas Savienības kopējā tirgus īstenošanu, Eiropas Savienības Tiesa ir formulējusi patenta īpašuma “tiesību izsmelšanas” principu. Tādējādi intelektuālā īpašuma un brīvas preču kustības kolīzija ir atrisināta par labu brīvai preču kustībai Eiropas Savienībā. Patentu īpašuma un Eiropas Savienības iekšējā tirgus un brīvas preču kustības kolīzija pastiprina nepieciešamību pēc patentu īpašuma tiesiskā regulējuma unifikācijas un harmonizācijas.

Genesis and Development Perspectives of the Patent Property

Abstract

The article provides an insight into the establishment and historical development of the patent property, as well as has emphasises the present development trends in the area of the patent property.

The author has systematised historical development stages of the patent property, as well as emphasised circumstances that changed the understanding of the patent property.

The article analyses the establishment of protection systems of the patent property and peculiarities thereof. It analyses solutions of impact in the field of the patent property, arising due to the fact that one country may have undertaken liabilities within the framework of several international agreements. The author has emphasised also the meaning of moral and ethical norms in the area of the patent property as well as has persuasively showed the meaning of moral and ethical norms in recognition of patent property by samples from case law.

Keywords: ethics, property, patent, unification of rights.

Avoti un literatūra

Literatūra

1. Kalniņš, V. *Romiešu civiltiesību pamati*. Rīga: Zvaigzne, 1977.
2. Markvarts, R. *Intelektuālā īpašuma teoriju nozīme patenttiesību attīstībā*. Rīga, [b. i.], 2013.
3. Penelope, K. *Law of the European Union*. London: Pearson Education Limited, 2001.
4. Raihs, N. *Izprotot Eiropas Savienības tiesības*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004.
5. Rozenfelds, J. *Intelektuālais īpašums*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004.

Normatīvie akti

6. Amsterdams līgums (kas groza Eiropas Savienības līgumu, Eiropas Kopienų dibināšanas līgumus un ar tiem saistītos aktus. *OJEC* 340, 10/11/1997.
7. Commission Regulation (EEC) No. 2349/84 of 23 July 1984 on the application of Article 85 (3) of the Treaty to certain categories of patent licensing agreements. *OJEC* 16.8.84. No. L219/15.
8. Eiropas Parlamenta un Padomes 1998. gada 6. jūlija Direktīva 98/44/EK par izgudrojumu tiesisko aizsardzību biotehnoloģijā. *OJ L* 213, 30.07.1998.
9. Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 17. decembra Regula (ES) Nr. 1257/2012, ar ko īsteno ciešāku sadarbību attiecībā uz vienotas patentaizsardzības izveidi. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. L 361/1, 31.12.2012.
10. Konsolidēts Eiropas Kopienas dibināšanas līgums un Nicas līgums. Rīga: TTC, 2001.

11. Līgums par intelektuālā īpašuma tiesībām saistībā ar tirdzniecību: Marakešas līguma par Pasaules Tirdzniecības organizācijas izveidošanu 1.C pielikums, parakstīts 1994. gada 15. aprīlī. *Latvijas Vēstnesis*. 388, 30.12.1998.
12. Padomes 2012. gada 17. decembra Regula Nr. 1260/2012, ar ko īsteno ciešāku sadarbību attiecībā uz vienotas patentaizsardzības izveidi, ciktāl tas attiecas uz piemērojamo tulkošanas kārtību. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. L 361/89, 31.12.2012.
13. Par Vienotās patentu tiesas izveides nolīgumu. *Latvijas Vēstnesis*. 75 (5902), 12.04.2017.
14. 1883. gada 20. marta Parīzes Konvencija par rūpnieciskā īpašuma aizsardzību. *Latvijas Vēstnesis*. 54 (2819), 08.04.2003.
15. 1973. gada 5. oktobra Konvencija par Eiropas patentu piešķiršanu (Eiropas Patentu konvencija). *Latvijas Vēstnesis*. 43 (3201), 15.03.2005.
16. 1975. gada 15. decembra Konvencija par Kopienas patentu, OJ 1976, L 17, 1. lpp.

Tiesu prakse

17. Eiropas Savienības Tiesas (virspalātas) 2011. gada 18. oktobra spriedums lietā *Oliver Brüstle v. Greenpeace eV*. Lieta C-34/10. Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu: Bundesgerichtshof – Vācija. Direktīva 98/44/EK – 6. panta 2. punkta c) apakšpunkts – Biotehnoloģisko izgudrojumu tiesiskā aizsardzība. Pirmšūnu iegūšana no cilvēka embrionālajām cilmes šūnām, to patentspēja. Cilvēka embrija izmantošanas rūpnieciskiem vai komerciāliem mērķiem izslēgšana. *Eiropas Savienības Tiesas Ziņotājs*. 2011 1-09821. ECLI identifikators: ECLI:EU:C:2011:669.
18. Eiropas Savienības Tiesas (virspalātas) 2014. gada 18. decembra spriedums lietā C-364/13. Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu – Direktīva 98/44/EK – 6. panta 2. punkta c) apakšpunkts – Biotehnoloģisko izgudrojumu tiesiskā aizsardzība – Aktivēšana ar olšūnu partenogēnēzi – Cilvēka embrionālo cilmes šūnu ražošana – Patentspēja – “Cilvēka embrija izmantošanas rūpnieciskiem un komerciāliem mērķiem” izslēgšana – Jēdzieni “cilvēka embrijs” un “organisms, ar kuru var tikt aizsākts cilvēka attīstības process”. Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu atbilstoši LESD 267. pantam, ko *High Court of Justice (England & Wales), Chancery Division (Patents Court)* (Apvienotā Karaliste) iesniedza ar lēmumu, kas pieņemts 2013. gada 17. aprīlī un kas Tiesā reģistrēts 2013. gada 28. jūnijā, tiesvedībā *International Stem Cell Corporation v. Comptroller General of Patents, Designs and Trade Marks*. ECLI identifikators EU:C:2014:2451.
19. Judgment of the Court of 29 February 1968. Parke, Davis and Co. v. Probel, Reese, Beintema-Interpharm and Centrafarm. Case 24-67. *English Special Edition*. 1968 00055 ECLI identifier: ECLI: EU: C1968:11.
20. Judgment of the Court of 31 October 1974. Centrafarm BV and Adriaan de Peijper v. Sterling Drug Inc. Case 15-74. *European Court Reports*. 1974 – 01147. ECLI identifier: ECLI: EU: 1974: 114.
21. Judgment of the Court (Fourth Chamber) of 25 February 1986. Windsurfing International Inc. v. Commission of the European Communities. Agreements prohibited by Article 85 of the EEC Treaty. Case 193/83. *European Court Reports*. 1986-00611. ECLI identifier: ECLI:EU:C:1986:75.

Interneta resursi

22. Eiropas Savienība un Pasaules Tirdzniecības organizācija. Iegūts no: http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/lv/FTU_6.2.2.pdf [sk. 14.04.2017.].
23. Ģenerālvokāta Īva Bota (*Yves Bot*) atzinums lietā Nr. C-34/10 *Oliver Brüstle vs. Greenpeace eV*. Iegūts no: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=patentsp%25C4%2593ja&docid=81836&pageIndex=0&doclang=LV&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=587935#ctx1> [sk. 14.04.2017.].